POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT HISTORII

ODRODZENIE I REFORMACJA W POLSCE

TOM I

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT HISTORII

ODRODZENIE I REFORMACJA W POLSCE

Tom I

WARSZAWA 1956
PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

PRINTED IN POLAND

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE WARSZAWA 1956

SPIS TREŚCI

MATERIAŁY

RECENZJE

KRONIKA NAUKOWA

W s t ę p

Sesja Naukowa Polskiej Akademii Nauk poświęcona Odrodzeniu polskiemu zapoczątkowała w oparciu o metodologię marksistowską wszechstronne badania nad charakterem i historią Odrodzenia w Polsce. Przyniosła ona również pierwsze, robocze i dalekie od doskonałości naukowe spojrzenie na złożone zjawiska tej epoki w Polsce. Sesja roku 1953 nie oznaczała bynajmniej końca systematycznych badań, ale przeciwnie dopiero wyznaczyła ich początek, dała silny impuls do wolnego od idiografizmu i idealizmu, naukowego opracowania tego postępowego okresu naszej przeszłości. Sesja przyniosła przezwyciężanie starych burżuazyjnych poglądów na Odrodzenie. Epokę tę przestano na ogół ujmować jako prąd kulturalny estetyzujący, autonomiczny i oderwany od podłoża społeczno-gospodarczego i walki klasowej, ale zaczęto traktować jako okres wzrastającej opozycji antyfeudalnej, okres buntu przeciw ideologicznej dyktaturze średniowiecza, wszechwładzy papiestwa i wysokiej hierarchii duchownej, okres tworzenia się nowej, świeckiej, antyscholastycznej ideologii i formowania się coraz to bardziej opartego na zasadach racjonalistycznych i eksperymencie nowego światopoglądu. Badania nad Odrodzeniem zwróciły zainteresowania ku klasom i grupom społecznym, które były nosicielami nowych idei, ku rozwijającemu się w trudnych warunkach feudalizmu nowego mieszczaństwa i związanej z nim wielorakimi węzłami grupie postępowej średniej szlachty, a przede wszystkim ku „walczącym chłopom na wsi“ i „poprzednikom dzisiejszego proletariatu“ — masom średniego i biednego mieszczaństwa.

Sesja Odrodzenia ożywiła badania na polu historii i rozwoju techniki, historii państwa i prawa, literaturoznawstwa i językoznawstwa, historii nauki i myśli społecznej, historii sztuki i muzyki. Zainicjowane badania wymagają specjalnego wydawnictwa, które by umożliwiło poddanie ich wyników najszerszej dyskusji i krytyce naukowej. Dotychczasowe rozproszenie rezultatów badawczych po różnych czasopismach nie sprzyjało wzajemnej wymianie poglądów uczonych różnych dyscyplin oraz utrudniało rozwiązanie wielu trudnych problemów bazy i nadbudowy Odrodzenia, które tylko zespołowo i kompleksowo rozwiązane być mogą. Pozostawiając zatem tematykę specjalistyczną właściwym czasopismom pragniemy doprowadzić na łamach naszej serii do współpracy przedstawicieli

różnych dyscyplin nad wspólną tematyką Odrodzeniową, chcemy kontynuować pracę nad syntezą Odrodzenia w Polsce.

Sesja Odrodzenia obok osiągnięć miała także swoje poważne luki. Daleko jeszcze do precyzyjnego rozwiązania wielu węzłowych problemów. Dyskusję budzi ścisłość periodyzacji, nie ukazano dotąd uniwersalnego charakteru Odrodzenia; w początkach znajdują się prace nad ideologią Odrodzenia, jej różnymi nurtami i rozwojem od wczesnego renesansu do epoki schyłkowej, zapoczątkowane są zaledwie studia nad humanizmem. Nade wszystko brak zupełnie współpracy z historykami filozofii, bez których poruszone wyżej problemy ideologii społecznej i myśli teoretycznej Odrodzenia nie mogą być pomyślnie rozwiązane. Ambicją Redakcji jest pójście właśnie w tym kierunku, likwidowanie zaległości i opóźnień, dawanie impulsów badawczych oraz wywoływanie twórczej dyskusji i krytyki.

Dyskusję nad Odrodzeniem kontynuowały trzy sesje specjalne, a mianowicie: poświęcona Mikołajowi Kopernikowi w Warszawie, Filipowi Kallimachowi w Krakowie i problemom arianizmu w Kielcach. Sesje te odsłoniły szczególnie jaskrawo braki planowania naukowego w dziedzinie historii myśli filozoficznej, humanizmu i stosunków kulturalnych Polski z zagranicą oraz badań nad polską reformacją. Zwłaszcza tak zasadnicza problematyka reformacyjna z swojej istoty społeczno-ideowa, a do tej pory — mimo wielu badań — tak słabo i opacznie przedstawiana wymaga otoczenia szczególną troską.

Charakter zagadnień reformacyjnych dawał szczególnie silny asumpt do traktowania ich idealistycznie. W dawniejszych badaniach polskich i obcych triumfował idealizm, przejawiający się na przemian w fideizmie i heroizmie; w wodzach reformacji widziano twórców historii. Reformacja była powszechnie niemal odrywana od podłoża rodzimego i stosunków społeczno-gospodarczych, a próby wiązania jej ideologii z konkretną rzeczywistością wypadały w dużym stopniu nieudolnie i kończyły się przeważnie na powiązaniach z ruchem szlacheckim. W oczach dużej części historiografów burżuazyjnych reformacja była zjawiskiem autonomicznym, importowanym i odrębnym od Odrodzenia. Jedności z Odrodzeniem nie rozumiano, tak jak nie dostrzegano, że reformacja była orężem walki o konkretne sprawy społeczne, że jej programy służyły obiektywnym potrzebom poszczególnych klas, że hasła ideowe reformacji były wyrazem rodzenia się nowych wartości ideologicznych, nowego światopoglądu, że w walce z teologią powoli zwycięsko drążyła sobie drogę krytyka z pozycji „trybunału rozumu". Nie dostrzegano wreszcie, że szlachecka reformacja to tylko jedno konserwatywnie umiarkowane skrzydło tego ruchu, że natomiast rzemieślnicy, wyrobnicy i plebeje miejscy oraz chłopi byli współtwórcami innej reformacji społecznie radykalnej, pod której sztan-

darem występowali do walki antyfeudalnej. Tak więc na polu poznania reformacji zaniedbania i błędy historiografii polskiej były szczególnie wielkie, co przynosiło tym groźniejsze konsekwencje, że bez zrozumienia jednego z głównych nurtów Odrodzenia jakim jest reformacja, nie można dojść do prawidłowej interpretacji i oceny samego Odrodzenia w Polsce. Nasza seria rozpraw dlatego właśnie nosi tytuł „Odrodzenie i Reformacja w Polsce", aby tym więcej podkreślić jedność problemu i podnieść w jego kręgu znaczenie zagadnienia reformacji.

Seria ta ma swego poprzednika, aczkolwiek zakresowo ciaśniejszego, czasopismo „Reformacja w Polsce" lata 1922—1952. Doceniamy w pełni duże osiągnięcia tego periodyku, ale nasza seria nie jest jego kontynuatorką. Przyświecają nam bowiem zgoła inne założenia metodologiczne, różni nas diametralnie odmienne rozumienie Odrodzenia i reformacji, stawiamy sobie inne zadania i cele.

Tom pierwszy „Odrodzenia i Reformacji" przynosi materiały z Sesji naukowej I Wydziału PAN, odbytej w Kielcach, poświęconej problemom społecznym arianizmu; do materiałów tych dodano dział recenzyjny i kronikę naukową. Szczególną wagę przywiązujemy do działu recenzji i sprawozdań, który pragniemy uczynić terenem twórczej dyskusji.

„Odrodzenie i Reformacja" nawiązuje do jednego z pięknych postępowych okresów naszej historii, aby szukać w nim chlubnych tradycji polskich mas ludowych, wówczas prowadzących walkę z feudalizmem i ciemnotą średniowiecza, dziś wolnych gospodarzy naszej ojczyzny.

Komitet Redakcyjny